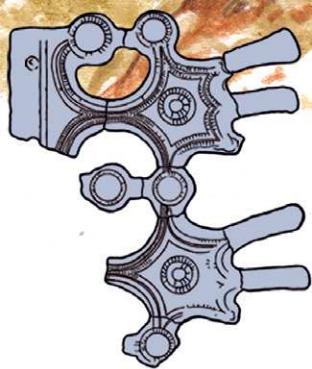
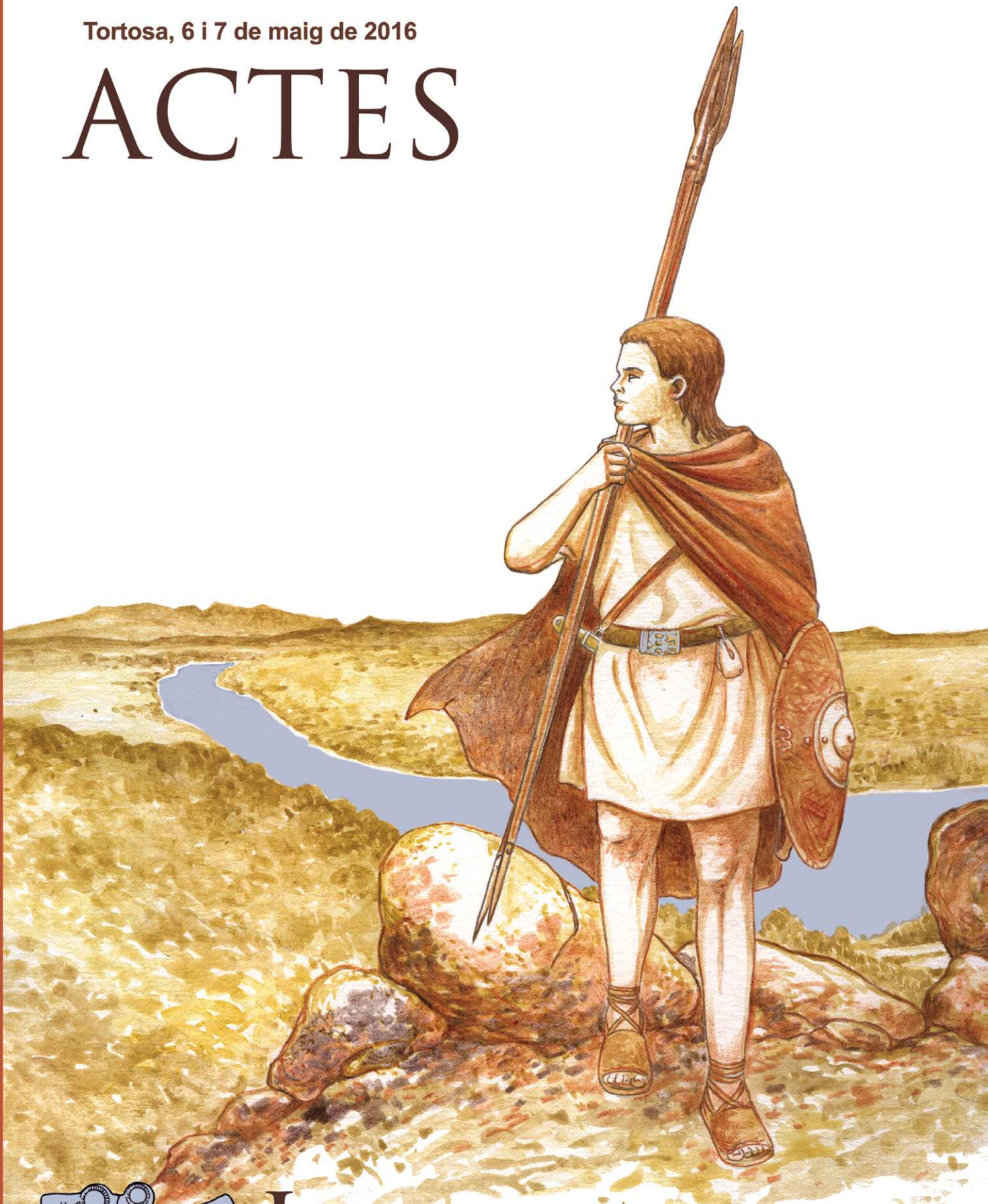

Tortosa, 6 i 7 de maig de 2016

ACTES

I JORNADES D'ARQUEOLOGIA

DE LES TERRES DE L'EBRE

ACTES DE LES I JORNADES D'ARQUEOLOGIA
DE LES TERRES DE L'EBRE

VOLUM II

COMISSIÓ ORGANITZADORA

Coordinació

Joan Martínez
Arqueòleg territorial
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Jordi Diloli
Professor del Departament d'Història
i Història de l'Art
Universitat Rovira i Virgili

Maria del Mar Villalbí
Conservadora d'arqueologia
Museu de les Terres de l'Ebre

Equip de treball

Ramon Ferré
Arqueòleg
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Núria Peguerols
Cap de la Secció de Gestió
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Ferran Bladé
Director territorial
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Àlex Farnós
Director
Museu Terres de l'Ebre

Martí Poy
Col·laborador
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Joan Mulet
Col·laborador
Serveis Territorials de Cultura
a les Terres de l'Ebre

Organitza:

Col·labora:

I JORNADES
D'ARQUEOLOGIA
DE LES TERRES DE L'EBRE

Tortosa – Palau Oliver de Boteller
Serveis Territorials de Cultura de les Terres de l'Ebre
6 i 7 de maig de 2016

© Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

© dibuix de la portada:

Toni Tèrmens

Compost i compaginat per M. Glòria Sabaté Fontantet - Tartaruga Edicions
Major, 14 · Alfara de Carles · 660 579 668

Imprès per Cevagraf, SCCL

Praga, 22 - 24 · Pol. Ind. Cova Solera · 08191 Rubí

Dipòsit legal: T 1452-2016

ISBN: 978-84-945741-1-5

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, començant-hi la reprografia i el tractament informàtic, com també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer i préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització escrita de l'editor i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Taula

COMUNICACIONS

- Espais agraris, assentaments andalusins i la ciutat de Tortosa (Baix Ebre) 11
- Intervenció al carrer de la Mercè, 6 de Tortosa, seu de la biblioteca comarcal Marcel·lí Domingo 30
- Intervencions arqueològiques al carrer de la Mercè (Tortosa, Baix Ebre) Anys 2009 i 2010 42
- Seguiment arqueològic i intervenció al carrer Major d'Amposta 52
- Intervenció arqueològica a la Plaça Mossén Sol (Tortosa, Baix Ebre) 60
- Resum de resultats de la prospecció georadar a la Catedral de Tortosa.
- Dades geofísiques per la recerca arqueològica 67
- Intervenció arqueològica d'urgència a la Clapissa. Partida dels Masets de Godall (El Montsià) 75
- Castell de Miravet, síntesis de les intervencions arqueològiques 81
- Conjunt d'intervencions arqueològiques a l'entorn de la torre de l'ermita de la Mare de Déu de l'Aldea (l'Aldea, Baix Ebre) 100
- Intervenció a la torre de la Candela (L'Aldea, Baix Ebre) 108
- Intervencions arqueològiques al Mas de Xalamera de Benifallet (Baix Ebre) 113
- Estudi de les torres medievals del Baix Ebre: la Torre del Prior i la Torre d'en Corder 122
- Intervenció al nucli històric d'Orta (Terra Alta): documentació d'estructures relacionades amb el castell i el recinte emmurallat 140
- Intervenció a l'edifici de la Confraria de la Mare de Déu de Gràcia (Vilalba dels Arcs, Terra Alta) 148
- Intervenció arqueològica a l'Església de l'Assumpció (Gandesa, Terra Alta) 154
- Intervenció arqueològica al molí fariner anomenat "lo Molinot" (Miravet, Ribera d'Ebre) 162
- Prospeccions arqueològiques a la partida dels Aubals (Ascó, Ribera d'Ebre) 169
- Intervencions arqueològiques al molí d'Oriol (Flix, Ribera d'Ebre): les estructures per produir oli als segles XVII-XVIII 173
- Intervenció arqueològica al Pou de Gel d'Ascó (Ribera d'Ebre) 182
- Estudi arqueològic i arquitectònic del perxe de Pere Sans (Ascó, Ribera d'Ebre) 188
- Intervenció arqueològica al carrer Major núm. 41 "Cal Català" (El Perelló, Baix Ebre) 194
- Intervenció arqueològica a l'entorn de la Plaça Major (Ascó, Ribera d'Ebre) 200
- Primers resultats de la intervenció arqueològica al castell d'Ascó (Ribera d'Ebre) 206
- Intervencions arqueològiques al castell de Móra d'Ebre (Ribera d'Ebre) 220
- Estudis d'impacte sobre el patrimoni cultural (arqueològic, paleontològic i arquitectònic) dels projectes a l'entorn de la carretera C-12. Eix de l'Ebre 229

Intervencions arqueològiques a les muralles de Flix (Ribera d'Ebre, Terres de l'Ebre), 2009-2016.	
Resultats preliminars	236
La intervenció arqueològica a l'antic Mercat del Peix de Tortosa (Baix Ebre)	242
Intervenció arqueològica al nou vial d'accés al barri de Santa Clara (Tortosa, Baix Ebre)	252
Intervenció arqueològica entre els carrers Pobla de Massalua i Llarg de Sant Vicent i el Passeig de l'Ebre (Tortosa, Baix Ebre). La fortificació del Cap de Pont	261
Intervenció arqueològica al molí de Granyena (Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	268
Intervención arqueológica en el Portal de la Bassa del Castell de la Suda	274
El vaixell Deltebre I: resultats de les excavacions subaquàtiques en un vaixell de càrrega militar	283
El campament del XV Cos d'Exèrcit republicà i la línia de fortificacions defensives (la Fatarella, Ascó i Riba-roja d'Ebre)	293
Actuaciones arqueológicas en el proyecto de riego de Terra Alta balsa 2.2 en los TT. MM. de Batea y Caseres (Terra Alta)	306
El Centre d'Interpretació d'Art Rupestre Abrics de l'Ermita	313
El fons arqueològic del museu de Tortosa	323
El patrimoni arqueològic al museu de les Terres de l'Ebre	333
La Gessera (Caseres, Terra Alta): recuperació, consolidació i museïtzació	344
L'establiment de Sant Miquel de Vinebre, la Ribera d'Ebre. De la recerca a la seva museïtzació (1976-2016)	343
Ciència, difusió històrica, entreteniment i turisme "a marxes forçades". El projecte VIA SCIPIONIS	356

RESUMS

Intervenció arqueològica a l'església de Sant Antoni (Tortosa, Baix Ebre)	364
Castell de la Suda (Tortosa, Baix Ebre)	366
Plaça de l'Absis (Tortosa, Baix Ebre)	368
Intervenció arqueològica a la cripta de l'església de la Reparació (Tortosa, Baix Ebre)	370
Seguiment i excavació de sondejos a l'àrea enjardinada de l'Hospital de Tortosa Verge de la Cinta (Tortosa, Baix Ebre)	372
Carrer de Sant Doménech, números 11 i 13 (Tortosa, Baix Ebre)	374
Carrers Benasquer i Cabanes (Tortosa, Baix Ebre)	376
Carrer Mercaders, número 10 (Tortosa, Baix Ebre)	377
Carrers Pescadors i d'en Carbó (Tortosa, Baix Ebre)	390
Carrers Bisbe Aznar i Oliver, i Plaça Paolet (Tortosa, Baix Ebre)	391
Carrer de Sant Francesc (Tortosa, Baix Ebre)	394
Carrer del Portal del Romeu, Número 8 (Tortosa, Baix Ebre)	396

- Plaça dels Estudis, Número 3 (Tortosa, Baix Ebre) 397
- Carrer del Portal del Rastre (Tortosa, Baix Ebre) 398
- Avinguda Felip Pedrell, números 122-126 (Tortosa, Baix Ebre) 399
- Torre del Célio (Tortosa, Baix Ebre) 400
- Lo Bordissal (Camarles, Baix Ebre) 402
- Sector Ampliació Catalunya Sud-la Foneria (Tortosa i l'Aldea, Baix Ebre) 405
- Traçat autovia N-340. Tram Castelló-l'Hospitalet de l'Infant (l'Aldea, Camarles, l'Ampolla, Baix Ebre) 406
- Regadiu Xerta – Sènia (Xerta, Baix Ebre) 407
- Camí d'Alfara de Carles a Xerta (Alfara de Carles, Xerta, Baix Ebre) 409
- Restauració hidrològica de la continuïtat del riu Ebre (Móra d'Ebre, Miravet, Xerta, Aldover, Tivenys, Tortosa, Ribera d'Ebre i Baix Ebre) 410
- Parc eòlic de l'Arram (Xerta, Baix Ebre) 412
- Parc eòlic del Coll de Som (Benifallet i Tivenys, Baix Ebre) 414
- Parc eòlic de Bitem (Tortosa, Baix Ebre) 415
- Monestir i Balneari de Cardó (Benifallet, Baix Ebre) 416
- Partida de l'Arion (Ulldecona, Montsià) 419
- Adequació i consolidació al castell d'Ulldecona (Montsià) 421
- Carrer de Sant Cristòfol, número 38 (Ulldecona, Montsià) 422
- Plaça Elisabets (Amposta, Montsià) 423
- Església Nova (Sant Carles de la Ràpita, Montsià) 425
- Carretera T-331 de Tortosa a Ulldecona (Ulldecona, Freginals, Masdenverge, Tortosa, Godall, Santa Bàrbara, El Baix Ebre – El Montsià) 427
- Pedrera de Sant Joan (Ulldecona, Montsià) 429
- Pedrera Nous Fronts CD Mery 2.127 (Ulldecona, Montsià) 430
- Extracció d'argiles per a la cimentera Cemex (Ulldecona, Montsià) 431
- Gasoducte de connexió amb el magatzem subterrani Castor (Ulldecona, Montsià) 432
- Sector industrial de les Salines (Sant Jaume d'Enveja, Montsià) 433
- Diverses estacions depuradores i col·lectors 434
- Necròpolis islàmica de l'ermita de Sant Blai (Tivissa, Ribera d'Ebre) 436
- Ca Don Joan (Vinebre, Ribera d'Ebre) 438
- Perxe de Cal Cavaller (Ascó, Ribera d'Ebre) 441
- Església Vella (Ginestar, Ribera d'Ebre) 443
- Passeig de l'Ebre (Móra d'Ebre, Ribera d'Ebre) 446
- Planta fotovoltaica de la Devesa (Flix, Ribera d'Ebre) 447
- Magatzem temporal individualitzat (ATI) de la central nuclear d'Ascó (Ascó, Ribera d'Ebre) 448

Àrea residencial estratègica “SI-SL-SM-SN” (Móra d'Ebre, Ribera d'Ebre)	450
Coll de les Obagues – Camp de vol d'ULM (Garcia, Ribera d'Ebre)	451
Col·lector d'aigües residuals depurades del Molló (Móra la Nova i Tivissa, Ribera d'Ebre)	452
Línia d'evacuació ZDP-V (Tivissa, Ribera d'Ebre)	453
Parc eòlic de Tivissa (Tivissa, Ribera d'Ebre)	454
Parc eòlic de la Múrtera (Tivissa, Ribera d'Ebre)	455
Parc eòlic de les Guinarderes (Tivissa, Ribera d'Ebre)	456
Parc eòlic del Coll de la Garganta (Torre de l'Espanyol, el Molar, i la Figuera. Terra Alta i Priorat)	457
Carrers Bonaire, Major, Sant Roc, Dr. Fleming, Generalitat, i Dolors (Arnes, Terra Alta)	459
Carrers Alt, de la Casota, i Aire (Batea, Terra Alta)	460
El Torrelló (Batea, Terra Alta)	462
Intervenció i restauració de la Torre del Coll del Moro (Gandesa, Terra Alta)	464
El Calvari (Gandesa, Terra Alta)	468
Adequació museogràfica de l'espai històric E-033 “Les Devees” (La Fatarella, Terra Alta)	472
Adequació museogràfica de l'espai històric E-111 “Els Barrancs” (Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	474
Col·lector i estació depuradora d'aigües residuals d'Horta de Sant Joan (Horta de Sant Joan, Terra Alta)	476
Evacuació d'aigües pluvials des del sector de les Forques fins al riu de Gandesa (Bot, Terra Alta)	477
Parc eòlic de Torre Madrina (Gandesa, Batea, Terra Alta)	478
Parc eòlic de la Mola (Prat de Comte i Pinell de Brai, Terra Alta)	479
Parc eòlic de Torre Manet (la Pobla de Massaluca i Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	480
Parc eòlic del Tossal Gros (La Pobla de Massaluca, Terra Alta)	481
Línea aero/subterrània de transport d'energia elèctrica escatrón - Els Aubals (Caseres, Batea, Gandesa, Corbera d'Ebre, la Fatarella, Ascó i Móra d'Ebre. Terra Alta i Ribera d'Ebre)	483
Reg de la Terra Alta. Fase 3a (Batea, La Pobla de Massaluca. Terra Alta)	484
Parc eòlic de Mudèfer I i II (Caseres, Terra Alta)	485
Parc eòlic de Punta Redona (Batea, La Pobla de Massaluca i Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	490
Parc eòlic Tres Termes (Batea, La Pobla de Massaluca i Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	491
Parc eòlic de Vallivés (La Pobla de Massaluca i Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	492
Parc eòlic Los Barrancs (Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	493
Parc eòlic de Vilalba dels Arcs (Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	494
Parc eòlic Bon Vent de Vilalba (Vilalba dels Arcs, Terra Alta)	496
Parc eòlic Bon Bent de Corbera (Corbera d'Ebre, Terra Alta)	501
Parc eòlic del Coll del Moro (Bot, Batea, Caseres, i Gandesa, Terra Alta)	507
Parc eòlic Els Aligars (Benifallet, el Pinell de Brai i Prat de Comte, Baix Ebre – Terra Alta)	508

Intervenció arqueològica al nou vial d'accés al barri de Santa Clara (Tortosa, Baix Ebre)

Jordi Diloli Fons
Jordi Vilà Llorach
David Bea Castaño

Grup de Recerca Seminari de Protohistòria i Arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili (GRESEPIA)

Resum

La intervenció arqueològica al nou vial d'accés al barri de Santa Clara de Tortosa i a les diverses esplanades que conformen el Turó del Sitjar ha permès documentar un nou llenç de la muralla medieval dels segles XIV-XV, associat al Portal de Tarragona, diverses estructures relacionades amb l'antic Convent del Carme (segles XVI i XVII) i un conjunt d'inhumacions, força malmeses, de cronologia moderna, vinculades a algun dels diversos setges que va patir aquesta zona de la ciutat en el transcurs de la Guerra dels Segadors.

Abstract

The archaeological intervention to the new road of access to the neighbourhood of Santa Clara in Tortosa and to the diverse platforms that form the Turó del Sitjar has allowed to document a new part of the medieval wall of the 14th-15th centuries, associated to the Portal of Tarragona, several structures related with Carme's Convent (16th and 17th centuries) and a set of burials, evil preserved, of modern chronology, linked to someone of the sieges that suffered this zone of the city along the 17th century.

INTRODUCCIÓ

En el decurs de l'any 2005, i al llarg de dues fases successives compreses entre els mesos de juny i desembre, es va portar a terme una intervenció arqueològica al barri de Santa Clara de Tortosa (Baix Ebre). Aquests treballs van estar motivats per la construcció d'un nou vial que havia de connectar el centre urbà amb l'hospital de la "Verge de la Cinta", travessant el barri de Santa Clara, fet que va portar a l'Ajuntament de Tortosa a posar-se en contacte amb la Universitat Rovira i Virgili mercès a una conveni de col·laboració en investigació històrica i arqueològica signat entre ambdues entitats.

UBICACIÓ I METODOLOGIA

Si bé els treballs arqueològics es van centrar a tot el Turó del Sitjar, afectant-lo en bona part i en totes les seves terrasses, cal remarcar que els únics resultats positius es van obtenir a l'esplanada superior d'aquest tossal. Metodològicament, cal diferenciar dues fases: en el transcurs de la fase I es van realitzar un total de 12 sondejos arqueològics entre rases

mecàniques i cales manuals, dispersos entre les terrasses mitjana i superior del tossal; un d'aquests sondejos, l'únic que presentava evidències arqueològiques, es va acabar convertint en una excavació en extensió (coordenades UTM 31N ETRS89 291350.0 – 4520870.0). La fase II va afectar l'àrea més propera i adjacent tant al baluard de la Victòria com al Portal de Tarragona, excavant-se en extensió tot i no trobar-se afectada per la construcció del vial (coordenades UTM 31N ETRS89 291366.0 – 4520877.0). En ambdós casos la profunditat assolida pels nostres treballs va oscil·lar entre els 2 i els 2,40 metres, tractant-se de la cota afectada per les necessitats de l'obra.

ANTECEDENTS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS

El sector afectat pel traçat d'aquest nou accés a l'Hospital "Verge de la Cinta" es troba inscrit dins el Casc Antic de la ciutat de Tortosa, concretament al barri de Santa Clara, afectant també part de l'esplanada superior del turó del Sitjar. Ambdues àrees es troben dins el recinte emmurallat del segle XVII-XVIII, per bé que el barri de Santa Clara el podem localitzar dins del circuit murari encarregat pel rei Pere el

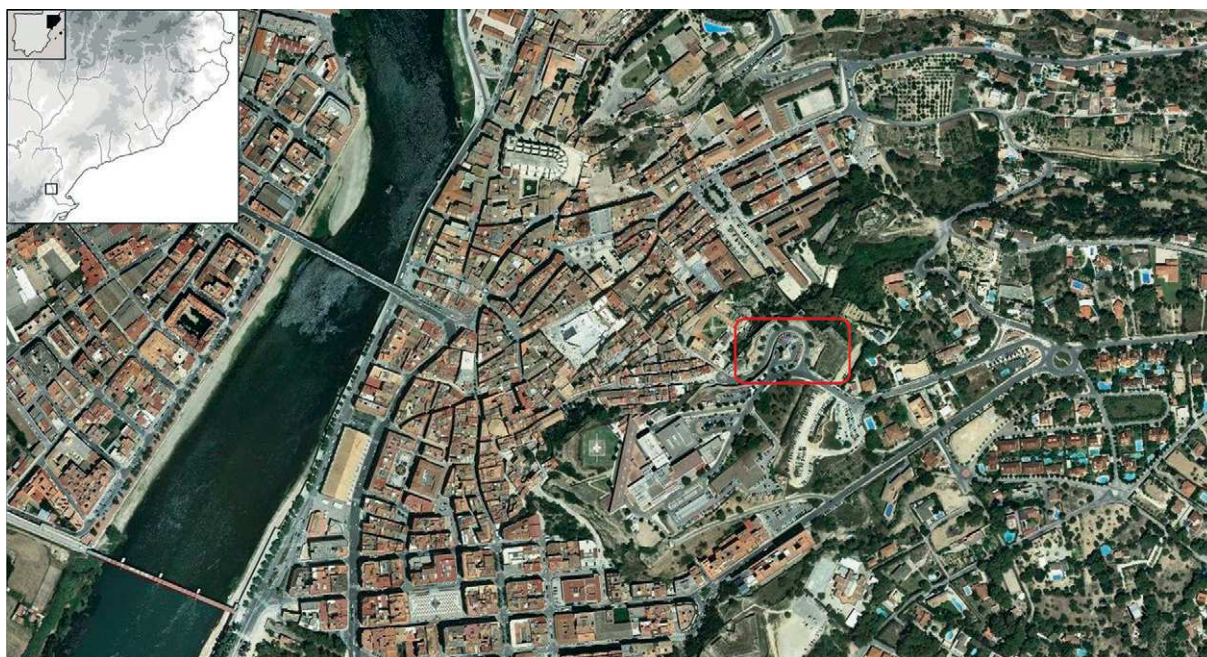

Fig. 1. Vista aèria de la ciutat de Tortosa i ubicació de la intervenció.

Cerimoniós a mitjans del segle XIV. La Guerra dels Dos Peres (1356-1369) va incitar al rei Pere IV a ordenar l'ampliació del perímetre murari de moltes de les ciutats catalanes. Tortosa també va ser inclosa en aquesta remodelació, així que la construcció del nou perímetre es va projectar al 1356, tot i que l'inici de les obres no el trobem fins al 1367. Aquell any es disposa la construcció de les muralles de les partides del Temple i de Santa Clara, ocupant el tram des de vora el riu Ebre fins al convent de Santa Clara, tot tancant el turó del Sitjar, i el tram comprès entre el convent de les Menorettes fins a la porta del Castell. En els anys posteriors, i fins a inicis del segle XV, s'aniran bastint aquests i altres trams, inclosos els de Remolins i els de vora el riu, on ja existia el Mur Vell —el sistema defensiu alt-medieval de Tortosa—. Aquest traçat del recinte baix-medieval s'aprecia amb claredat als dibuixos d'Anton Van Den Wyngaerde (1563), on es reproduïen perfectament tant les estructures com les torres defensives construïdes al darrer terç del segle XIV.

Aquesta ampliació del recinte urbà de la ciutat en un moment en el qual el creixement demogràfic havia quedat troncat per la Pesta Negra va comportar que quedessin molts espais buits que foren aprofitats com a àrees de conreu i de pastura. Si ens centrem en l'àrea afectada per la nostra intervenció, als voltants del convent de Santa Clara, tant els gravats d'Anton van den Wingaerde com el plànol de M. González de Mendoza (1642) o plànols militars del XVIII, ens mostren que el voltant del convent estaria sense edificar fins a mitjans del segle XVIII, moment en el qual es documenta una primera urbanització d'aquest sector.

Així mateix, tant el sistema defensiu baix-medieval com les diverses remodelacions i ampliacions posteriors, es poden observar en una sèrie de gravats, el més significatiu dels quals pertany a Sébastien de Pontault, conegut com a Chevalier de Beaulieu (1650, *Plan de Tortose*) i que es conserva a l'Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, del qual se'n conserven altres còpies posteriors,

com per exemple la realitzada per Gabriel Bodenehr (1704, *Das furftenthum Catalonien nach defsen haupt-theite und vicarien*).

Pel que respecta a la pròpia esplanada superior del Turó del Sitjar, cal remarcar l'existència de diverses fortificacions, començant, com ja hem dit, per un llenç de la muralla medieval del segle XIV que tancaria el turó del Sitjar per la vessant nord; molt probablement aquest tram es pot identificar en el plànol de Miguel Marín conservat a l'Archivo Nacional de Simancas (M. P. y D. XVIII-65. G. M., leg. 3314) datat a principis del segle XVIII, on apareix assenyalat com a “H.- Muralla antigua empeçada(?)”, així com també en el plànol de l'exèrcit francès *Plan de la Place de Tortose*. En ambdós plànols, pertanyents al segle XVIII, es poden apreciar altres construccions contemporànies com els baluards de la Victòria, el de les Creus i el del Sant Crist, així com també les estructures dels Quarters militars. Així mateix, a l'esplanada adjacent al Portal de Tarragona, ubicat a l'interior del baluard de la Victòria, s'hi va edificar el convent dels Carmelitans, destruït durant la Guerra de Successió i que en l'esmentat plànol de Miguel Marín, de l'any 1739, també apareix senyalat amb la lletra E.

Finalment, si ens referim a altres intervencions arqueològiques anteriors efectuades al Turó del Sitjar tant sols coneixem una excavació que es va realitzar, en forma de cales, en el moment de construir-se la Residència Sanitària Mare de Déu de la Cinta, i de la qual no consta cap memòria, tot i que sembla que va aportar diversos materials ceràmics ibèrics

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

Els treballs arqueològics s'han centrat, sobretot, a les esplanades intermitja i superior del Turó del Sitjar, tossal que defineix geomorfològicament la ciutat de Tortosa i que rep aquest nom a conseqüència dels nombrosos túnels i cavitats, que ja des d'antic, es coneixen en aquest sector de la ciutat.

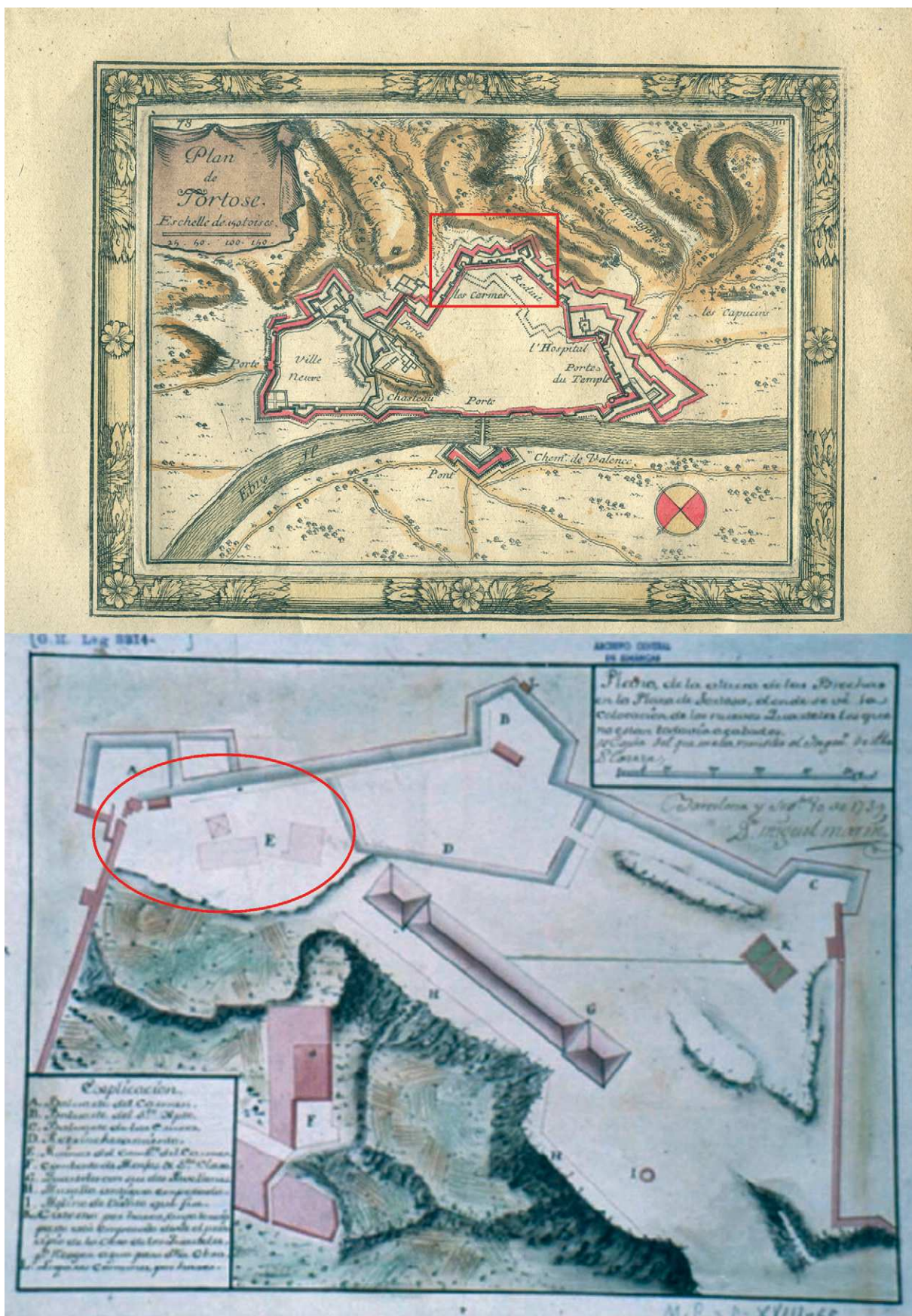

Fig. 2. Plan de Tortose (1650), Sébastien de Pontault, Chevalier de Beaulieu (superior) i plànol de Miguel Marín de principis del segle XVIII (inferior).

Fase I

A la plataforma mitjana del turó, els resultats obtinguts més aviat van ser força escassos, sobretot des d'un punt de vista de restes immobles, totalment inexistentes. Cal destacar només l'aparició de diversos fragments de bombes de canó i de morter, així com diversos esclats d'artilleria associats a unes taques més fosques i d'aspecte cendrós documentades en aquesta zona; es tracta de fragments de projectils de canó de quaranta lliures, que provoquen destrucció per impacte, i restes de bombes d'explosió, esfèriques, amb l'interior reomplert de pólvora negra. Així mateix es van localitzar restes de murs fragmentats i abocats en posició secundària, barrejats amb nivells considerables de runa. Aquestes evidències les hem interpretat com a elements pertanyents als nivells de destrucció que va patir tota aquesta zona durant el setge que van portar a terme les tropes catalanes i franceses contra la ciutat de Tortosa als anys 1642 i 1648 respectivament.

A l'esplanada superior del turó es van localitzar nombroses estructures relacionades amb l'antic Convent del Carme: es tracta de murs de morter de calç, alguns amb restes d'enlluïts de calç malmesos, pavimentacions de rajoles catalanes molt arrasades i restes d'una canalització de morter amb la solera de rajoles. Si tenim en compte les relacions estratigràfiques dels diversos murs, unes orientacions diferenciades i els materials ceràmics associats, es poden diferenciar dues fases de construcció d'aquest edifici: una 1ª fase més antiga que es correspon amb el període d'edificació d'aquest complex religiós a finals del segle XVI (peces decorades en manganès, plats esmaltats en blau, escudelles d'orelletes en reflexos metàl·lics, etc.); i una 2ª fase més moderna, una reforma posterior vinculada a l'etapa final de l'edifici a finals del segle XVII (esmaltats en blau amb decoració de motius florals, gerres vidrades bicolor en marró i verd, plats d'ala policromats). La seva destrucció al llarg de la Guerra de Successió explicaria, en part, l'estat de conservació d'aquestes estructures.

Fig. 3. Restes del convent dels Carmelitans, esplanada superior del Turó del Sitjar.

Fase II

Al sector adjacent al baluard de la Victòria, just a la part frontal del Portal de Tarragona, es va localitzar un tram de la muralla dels segles XIV-XV associat al mateix portal. Es tracta de dos murs associats en un dels seus extrems formant un angle completament recte, mentre que l'altre extrem s'adossa als nivells de fonamentació del Portal de Tarragona, una de les portes principals d'accés a la ciutat de Tortosa en època medieval. Presenta una tècnica constructiva a base de pedres sense treballar i morter de calç, amb una banquetta de fonamentació que li confereix una gran solidesa; si bé el mur paral·lel al propi portal només té una amplada de 90 cm, el parament que s'adossa a la seva fonamentació presenta una amplada de 1,50 metres. Els materials ceràmics associats presenten un horitzó cronològic comprès entre els segles XIV i XV (plats esmaltats en verd i manganès, servidores esmaltades amb línies blaves a l'orla o escudelles esmaltades amb motius blaus).

Fig. 4. Nou tram de la muralla medieval associada al Portal de Tarragona.

Relacionat amb aquestes estructures defensives d'època medieval també s'ha localitzat un petit empedrat, força arrasat i retallat, amb el seu respectiu nivell de preparació, que hem interpretat com el nivell d'ús o la pavimentació d'època medieval del Portal de Tarragona, ja que per cota apareix associat tant amb la fonamentació de l'esmentat Portal com amb la fonamentació de la muralla medieval (ubicant-se just per sobre de la seva banquetta de fonamentació). Les seves reduïdes dimensions, degut a aquest retall, fan molt difícil poder precisar si continuava en extensió ocupant tota l'àrea propera i contigua al Portal. Aquest mateix problema continua amb tot un seguit de pavimentacions posteriors superposades entre sí en aquest mateix punt, sense poder-ne precisar ni l'extensió ni la funcionalitat; destaca, sobretot, un paviment de rajoles de manises valencianes del segle XVI absolutament arrasat i fragmentat.

A l'espai intern que queda delimitat tant pel Portal de Tarragona com per les noves estructures defensives medievals, es van exhumar un total de divuit inhumacions que contenien 22 individus (en una unitat funerària hi havia tres cossos, mentre que dues més presentaven dos individus cadascuna). L'estat de conservació de la gran majoria d'aquestes inhumacions era bastant precari; algunes estaven completament arrasades i només presentaven o bé restes o bé parts fragmentades dels cossos, mentre que en d'altres es feia molt difícil poder resseguir amb claredat el propi retall de les fosses.

Pel que fa a la interpretació d'aquestes inhumacions, considerem que es tracta d'enterraments d'època moderna vinculats a algun dels setges que va patir aquesta zona de la ciutat de Tortosa entre mitjans del segle XVII i el segle XVIII i del quals en tenim constància documental. Creiem que es tracten de morts relacionats amb setges o amb algun altre esdeveniment de caire violent per diversos motius: per una banda, l'estat fragmentari amb el qual s'han recuperat aquestes restes, tant els cossos com les fosses, algunes de les quals ni es distingeixen o, fins i tot, són inexistentes; tal i com hem

comentat, en algunes unitats funeràries han aparegut diversos individus, en alguns casos col·locats de qualsevol manera, com si haguessin estat llançats o bé abocats; destacar, també, que a l'interior d'una de les fosses s'ha recuperat una bala. Finalment, a la mateixa cota i en el mateix estrat on s'han exhumat totes aquestes inhumacions s'han recuperat diversos fragments de bomba de morter, tots ells d'unes dimensions força considerables. L'aixovar funerari recuperat en aquestes inhumacions era molt escàs, destacant-se únicament diversos rosaris o un petit crucifix de bronze

Fig. 5. Detall i estat d'una de les inhumacions.

OBSERVACIONS FINALS

Una de les principals novetats que ha aportat aquesta intervenció arqueològica ha estat la localització d'un nou llenç relacionat amb la muralla medieval de la ciutat de Tortosa. A nivell interpretatiu, ens hem plantejat diverses hipòtesis, entre les quals una possible monumentalització del Portal de Tarragona amb una accés cobert i la construcció d'una doble porta interior que tanqués completament aquest espai tant per dignificar l'entrada a la ciutat com per una qüestió de control i vigilància, ja fos de persones o de mercaderies, si bé aquesta idea queda bastant descartada, ja que el parament frontal i paral·lel al Portal de Tarragona no presenta cap obertura amb una funcionalitat de zona de circulació.

No podem descartar que aquest nou tram formés part del conjunt d'estructures defensives

que tenia la ciutat en època medieval, segurament estructures internes al propi recinte murari de la ciutat, formant un tram propi i independent al traçat extern, amb l'objectiu d'augmentar la defensa d'aquesta zona i dificultar l'entrada a possibles atacants en cas que la primera línia defensiva fos insuficient; s'ha de tenir en compte que, tractant-se d'un lloc d'entrada, era un punt clau i estratègic a l'hora de defensar la ciutat i es normal que en aquesta zona tinguessin un interès més gran en la seva defensa. A més, també s'ha de tenir present que es tracta d'una zona elevada des de la qual es pot dominar gran part de la ciutat i, per aquest motiu, al llarg de la història, aquest punt sempre ha constituït un objectiu prioritari dels diversos invasors de la ciutat de Tortosa, com es pot comprovar amb els nombrosos setges que ha sofert aquesta àrea al llarg d'èpoques posteriors.

Tampoc s'ha d'oblidar que la primera línia defensiva d'aquest sector de llevant es va construir just al darrere del Convent de Santa Clara (segle XIII), i que no va ser fins als segles XIV i XV que a aquesta línia se n'hi va afegir una altra, de més avançada, en la qual hi destacava el Portal de Tarragona, també anomenat "portal del mur damunt Santa Clara". Altres notícies ens parlen de profundes reformes al llarg del segle XV en aquest tram de muralla del Portal de Tarragona, reformes relacionades o bé amb els terratrèmols que es van patir l'any 1428 i van causar nombrosos danys, o bé amb els esdeveniments bèl·lics que es van produir al llarg de la guerra civil catalana (1462-1472). Per tant, tampoc podem descartar que aquest tram que hem localitzat formés part d'aquest moment de reformes, ja que cronològicament coincideixen les referències escrites amb les noves dades arqueològiques aportades per aquesta intervenció.

També cal destacar que en aquesta intervenció s'han pogut documentar, a les diferents plataformes del Turó del Sitjar, diversos elements que podem relacionar amb esdeveniments de caire militar i violent: els fragments de bomba de morter i els esclats d'artilleria, les estruc-

tures més o menys arrasades del Convent del Carme que va ser destruït en aquesta època i els diversos enterraments; amb això no volem assegurar que tots aquests indicis tinguin relació entre sí i tots formin part d'un mateix moment històric.

Si fem cas de la diversa documentació escrita a la qual hem tingut accés i hem consultat, aquesta zona de la ciutat de Tortosa va patir diversos setges i enfrontaments al llarg dels segles XVII i XVIII. Un dels més importants i més destacats va ser el que va patir, respectivament, als anys 1642 i 1648, quan una coalició de tropes franceses i catalanes es van voler apoderar de la ciutat de Tortosa, en aquells moments sota el domini de les tropes espanyoles del rei Felip IV. Pel que fa al setge de l'any 1642, hem recuperat un parell de notícies curioses: per una banda, el dia 3 de maig de l'any 1642 les tropes assaltants van poder obrir un pas en aquesta zona de la muralla on hi havia l'antic Convent del Carme, tot i que al final es va poder defensar i fer fora l'enemic. Per aquest motiu, i com a prova de gratitud a la Verge de la Cinta, cada any quan arribava aquest dia es feien grans festes religioses a la ciutat per recordar aquest fet. Per altra banda, també hi ha notícies que per tal de defensar les muralles d'aquest punt de la ciutat es van armar als eclesiàstics i, fins i tot, a les dones per tal de defensar la zona del Portal de Tarragona. Aquest fet podria explicar que algunes de les inhumacions fossin d'algun d'aquests religiosos, cosa que explicaria i estaria relacionada amb el fet que en algunes d'aquestes unitats funeràries s'hagin recuperat restes de rosaris i un petit crucifix de bronze. Amb tot, aquests no són els únics setges documentats en aquest punt de la ciutat. Pocs anys després, en el transcurs de la Guerra de Successió, Tortosa va patir dos setges més i altres assalts, si bé aquests van tenir lloc a la zona de l'actual barri de Remolins, concretament al mes de desembre de l'any 1709.

BIBLIOGRAFIA

BAILA, M.A. 1999, *La ciutat de Tortosa. Evolució de l'espai urbà*, Vinaròs, Ed. Antinea.

BAYERRI, E. 1959, *Historia de Tortosa y su Comarca*, Vol. VIII, Tortosa.

CASANOVAS, M.A. 2002, *Breu història de la ceràmica catalana*, 1ª edició, Barcelona, Amelia Romero (ed).

HERNÁNDEZ, F.X. 2003, *Història militar de Catalunya: La defensa de la Terra*, vol. III, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.

MIRAVALL, R. 1983, *Tortosa. Guia general*, Tortosa, Ed. Dertosa.

PADILLA LAFUENTE, I. (coord) 1999, *Monografies d'arqueologia medieval i postmedieval*, 4.

ROIG BUXÓ, J., COLL RIERA, J.M., MOLINA VALLMITJANA, J.A. 1995, *L'Església vella de Sant Menna. Sentmenat: del segle V al XX. 1500 anys d'evolució històrica*, Ajuntament de Sentmenat.

ROIG DELOFOU, A., ROIG BUXÓ, J. 2002, *La vila medieval de Sabadell (segles XI-XVI). Dotze anys d'arqueologia a la ciutat (1988-2000)*, Sabadell, MHS i Ajuntament de Sabadell.

VIDAL, J. 2007, *Les muralles medievals de Tortosa*. Tortosa.

V.V.A.A. 1997, *Ceràmica medieval catalana*. Quaderns Científics i Tècnics 9, Diputació de Barcelona.

Cartografia antiga utilitzada

Plànol de la ciutat de Tortosa. González de Mendoza, any 1642. Archivo General de Simancas.

Plano de la plaza de Tortosa, por el Cuerpo de Ingenieros Militares. Servicio Geográfico del Ejército. Pàgina 1750. Núm. 301

Plano de la plaza de Tortosa y sus contornos, por Miguel Moreno. Any 1773, Servicio Geográfico del Ejército. Pàgina 302. Núm. 2

Plan du siege de Tortose. Exèrcit Francès. Any 1810, Servicio Geográfico del Ejército. Núm. 304.

Plan de Tortose prise le 2 Janvier 1811. Par l'Armée française d'Aragon. Aux ordres de S.E. le Maréchal Suchet, Duc d'Albufera. AHTE.

Plano de la ciudad de Tortosa que manifiesta los ataques, por D.H. Saavedra, ayudante 1^a. Any 1811, Servicio Geográfico del Ejército. Núm. 307.

Plan de Tortose, any 1650, Sébastien de Pontault, Chevalier de Beaulieu. Arxiu Històric del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. A.H.C.O.A.C., s/rf